

Identifying the Mental Models of Political Elites Regarding the Impact of Federal Political–Territorial Governance on the Enhancement of Security and Sustainable Development in Iran

Seyed Shobar Mousavi Nejad¹, Vahid Kiani^{id 2*}, Mohammad Hajipour^{id 3}

¹ Master's Graduate in Political Geography, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran.

² Assistant Professor of Political Geography, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran.

³ Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Birjand, Birjand, Iran.

*Corresponding author, Email: vkiani@birjand.ac.ir

Keywords:

Federalism, Governance Model, Geopolitics, National Capacity, Sustainable Development, Iran.

Introduction

Recent studies on federalism indicate that this system functions not only as an institutional mechanism for the distribution of power, but also as a framework for safeguarding minority rights, enhancing political participation, and improving governmental efficiency. The tri-dimensional federalism model, which introduces a third institutional pillar into federal structures, seeks to provide a comprehensive explanation of the complex interactions between central governments and federal units. This model is particularly significant in societies characterized by high cultural and political diversity, as it offers mechanisms for conflict management and the reduction of regional tensions. Interdisciplinary approaches drawing on cognitive science and factor analysis have enabled a more refined examination of elites' mental frameworks. These approaches move beyond purely institutional analyses to explore beliefs, attitudes, and cognitive patterns related to federalism, and to assess their influence on macro-level policymaking. Their importance is heightened in political contexts where decisions are strongly shaped by cognitive, cultural, and perceptual factors. The present study aims to identify and analyze national-level elites' cognitive patterns regarding federal governance. Using Principal Component Analysis and the Kaiser–Guttman criterion, three dominant cognitive patterns were extracted, jointly explaining more than 79% of the total variance. By adopting this perspective, the study addresses existing gaps in the federalism literature, offers new insights for future research on multi-level governance and local administration, and provides practical guidance for policymakers seeking to design balanced and efficient governance systems.

Methodology

This applied study employs a descriptive–analytical design to examine the implications of federal governance for Iran's geopolitical capacity using Q-methodology. This method was selected for its capacity to systematically identify and analyze individuals' mentalities and viewpoints, particularly those of elites and experts. Q-methodology integrates qualitative and quantitative techniques and, unlike conventional variable-centered approaches, focuses on individuals and their subjective cognitive patterns. Participants were selected through purposive sampling based on their direct relevance to the research topic, resulting in a relatively small yet information-rich sample. Q-methodology is widely used in political and social research where the analysis of complex and multifaceted elite perspectives is essential, as it enables the identification of latent cognitive patterns and attitudes toward broad and abstract concepts such as federalism and geopolitics.

Received:

18/May/2025

Revised:

19/Aug/2025

Accepted:

21/Oct/2025

Findings

The analysis identified three dominant cognitive patterns. In Cognitive Pattern A, the most salient statements were:

“State-level managers originate from the same state, live close to the people, and possess greater familiarity with local problems.”

“At the regional level, harmful tensions should be resolved in order to advance a strategy of peaceful coexistence with neighboring and transregional countries, avoiding provocative or expansionist policies.”

“States and smaller territorial units enjoy autonomy in internal affairs and can manage their issues in accordance with local customs and preferences.”

Cognitive Pattern B was characterized by the following key statements:

“The avoidance of excessive bureaucracy.”

“Given military weakness, the country is vulnerable to external aggression.”

“The central government intervenes only in areas of shared national interest, such as defense, foreign policy, and communications.”

Cognitive Pattern C emphasized:

“The right of states to legislate and adopt policies while preserving their cultural identity and customs.”

“The central government intervenes only in areas of shared national interest, such as defense, foreign policy, and communications.”

Discussion and Conclusion

Using Principal Component Analysis and the Kaiser–Guttman criterion, this study identified three principal cognitive patterns among elites regarding federal governance at the national level, accounting for more than 79% of attitudinal variance. These patterns reflect the complex and multidimensional mental structures of Iran’s political and academic elites and mirror the country’s distinctive geopolitical, cultural, and institutional conditions. A more detailed interpretation shows that Cognitive Pattern A (Q-A) emphasizes the importance of local managers who originate from and are embedded in their regions, advocating a form of localized governance that political geography associates with enhanced legitimacy and administrative efficiency. It also underscores the necessity of peaceful regional and foreign policies, reflecting a pragmatic elite perspective on Iran’s geopolitical realities and the management of regional tensions. Cognitive Pattern B (Q-B) highlights institutional and structural concerns, particularly the avoidance of excessive bureaucracy and the restriction of central government intervention to core national domains such as defense and foreign affairs. This pattern reflects elite apprehensions about administrative complexity and over-centralization, which may undermine governance efficiency, as well as heightened sensitivity to security vulnerabilities and the need for national cohesion. Cognitive Pattern C (Q-C) places strong emphasis on the preservation of cultural identity and local customs, advocating states’ legislative authority within a framework in which the central government intervenes only in shared and strategic interests. This perspective aligns with multidimensional theories of federalism that stress cultural and political autonomy for diverse communities, indicating an elite preference for balancing national unity with cultural and political rights. Taken together, these cognitive patterns reveal a nuanced balance between local autonomy and national cohesion, a core challenge in the federalism literature. The findings suggest that Iranian elites tend to favor a federal governance model that respects cultural and geographical diversity, limits excessive centralization, and promotes balanced development and broader political participation. More broadly, the study demonstrates the value of interdisciplinary and cognitive approaches in capturing the complexities of federal governance, as analyzing elites’ mental frameworks beyond formal institutional structures provides deeper insight into the beliefs shaping macro-level policy design.

How to cite this article:

Mousavi Nejad, S. Sh., Kiani, V., & Hajipour, M. (2025) Identifying the Cognitive Patterns of Political Elites on the Influence of Federal Political-Territorial Management on Enhancing Security and Sustainable Development in Iran. *Green Development Management Studies*, 4(2), 255-272. <https://doi.org/10.22077/jgdms.2024.7449.1109>

شناسایی الگوهای ذهنی نخبگان سیاسی در زمینه تأثیر مدیریت سیاسی - سرزمینی فدرالیسم بر ارتقای امنیت و توسعه پایدار ایران

سید شبر موسوی نژاد^۱، وحید کیانی^{۲*}، محمد حجی پور^۳

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

^۲ استادیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

^۳ گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: vkiani@birjand.ac.ir

چکیده

واژگان کلیدی:

فدرالیسم، مدل حکمرانی،

ژئوپلیتیک، توان ملی، توسعه پایدار،

ایران.

فدرالیسم به‌عنوان یکی از نظام‌های حکمرانی سیاسی که قدرت را به‌صورت سرزمینی میان دو سطح مستقل حکومتی تقسیم می‌کند، در جوامع متنوع فرهنگی و قومی اهمیت ویژه‌ای دارد. در ایران با توجه به گستردگی جغرافیایی، تنوع قومی-مذهبی و موقعیت ژئوپلیتیکی حساس، بررسی تأثیر شیوه حکمرانی فدرالیسم بر توان ژئوپلیتیکی کشور از ضرورت‌های اساسی سیاست‌گذاری ملی به‌ویژه در راستای حصول توسعه پایدار محسوب می‌شود. هدف این پژوهش، تحلیل رابطه میان اجرای فدرالیسم و ارتقای توان ژئوپلیتیکی ایران در سطح ملی است تا بتواند راهکارهای مؤثری برای بهبود مدیریت سرزمینی و افزایش قدرت ملی ارائه دهد. این تحقیق از نوع کاربردی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی انجام شده است. گردآوری داده‌ها به‌روش ترکیبی کتابخانه‌ای و پیمایش دیدگاه نخبگانی در چارچوب روش شناسی کیو صورت پذیرفته است. نمونه پژوهش شامل گروهی از کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه حکمرانی و ژئوپلیتیک است که با تحلیل داده‌های کیو، الگوهای ذهنی مختلف درباره تأثیر فدرالیسم بر توان ملی استخراج شده است. نتایج نشان می‌دهد سه الگوی ذهنی اصلی در میان شرکت‌کنندگان وجود دارد. الگوی نخست (به‌عنوان برجسته‌ترین دیدگاه) بر افزایش قدرت ملی، کاهش نگرش منفی نسبت به ایران بزرگ و تسهیل تحقق اهداف و چشم‌اندازهای کلان کشور در قالب حکمرانی فدرال مرکزی تأکید دارد؛ دو الگوی دیگر دیدگاه‌های متفاوتی درباره چالش‌ها و محدودیت‌های فدرالیسم مطرح کرده است. به‌طور کلی، یافته‌ها بیانگر این است که شیوه حکمرانی فدرالیسم می‌تواند با تمرکززدایی و تقویت خودمختاری منطقه‌ای، ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی ایران را بهبود بخشد و نقش مؤثری در ارتقای امنیت و توسعه پایدار کشور ایفا کند.

تاریخ دریافت:

۲۸ اردیبهشت ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری:

۲۸ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۲۹ مهر ۱۴۰۴

مقدمه

فدرالیسم به عنوان یکی از مهم‌ترین ساختارهای حکمرانی چند سطحی، نقش کلیدی در توزیع قدرت و مدیریت تنوع‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در کشورهای چندملیتی ایفا می‌کند (هیوگلین^۱، ۲۰۲۳، ۳). این نظام حکمرانی با تقسیم اختیار میان دولت مرکزی و واحدهای زیرملی، امکان خودمختاری محلی را فراهم می‌آورد و در عین حال انسجام ملی را حفظ می‌کند (اینمن^۲، ۲۰۰۸، ۲). در شرایطی که تنش‌های منطقه‌ای و فشارهای سیاسی بر نظام‌های حکمرانی افزایش یافته، درک عمیق‌تر از شیوه‌های حکمرانی فدرالیسم و الگوهای ذهنی نخبگان سیاسی، برای طراحی سیاست‌های مؤثر و پایدار ضروری است (گریگوریف^۳، دکالتشوک^۴ و گوبایدولینا^۵، ۲۰۲۱، ۴۶-۴۵).

مطالعات نوین در حوزه فدرالیسم نشان می‌دهند که این ساختار نه تنها به عنوان چارچوبی نهادی برای تقسیم قدرت مطرح است، بلکه به عنوان بستری برای تضمین حقوق اقلیت‌ها، ارتقای مشارکت سیاسی و بهبود کارایی دولت‌ها عمل می‌کند (نگرش آمریکایی‌ها نسبت به فدرالیسم^۶، ۲۰۲۲، ۷). در این میان، مدل سه وجهی فدرالیسم که یک رکن نهادی سوم را به ساختارهای فدرالی می‌افزاید، تلاش می‌کند تا پیچیدگی‌های تعامل میان دولت مرکزی و واحدهای فدرال را به صورت جامع‌تری تبیین کند (هیوگلین^۷، ۲۰۲۳، ۵). این مدل به ویژه در شرایطی که تنوع فرهنگی و سیاسی بالا است، اهمیت بیشتری می‌یابد و می‌تواند راهگشای حل تعارضات و کاهش تنش‌های منطقه‌ای باشد (بریلمایر^۸، ۲۰۱۸، به نقل از هیوگلین، ۲۰۲۳، ۱۱۰).

از سوی دیگر، رویکردهای میان‌رشته‌ای با بهره‌گیری از علوم شناختی و تحلیل‌های عاملی، امکان بررسی دقیق‌تر ساختارهای ذهنی نخبگان را فراهم کرده‌اند. این رویکردها به پژوهشگران اجازه می‌دهند تا فراتر از تحلیل‌های نهادی، به فهم باورها، نگرش‌ها و الگوهای فکری مرتبط با فدرالیسم بپردازند و اثرات آن‌ها را بر سیاست‌گذاری‌های کلان ارزیابی کنند (براملی^۹ و همکاران، ۲۰۲۱، ۱۳۰). اهمیت این رویکرد در شرایطی که تصمیم‌گیری‌های سیاسی تحت تأثیر عوامل شناختی و فرهنگی قرار دارند، دوچندان می‌شود (گریگوریف^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۱، ۴۷).

پژوهش حاضر باهدف شناسایی و تحلیل الگوهای ذهنی نخبگان در زمینه شیوه حکمرانی فدرالیسم در سطح ملی، با استفاده از تحلیل مؤلفه‌های اصلی و معیار کایزر گاتمن، سه الگوی ذهنی اصلی را استخراج کرده است که بیش از ۷۹ درصد از تغییرات را تبیین می‌کنند. عدد حدود ۷۹٪ از طریق تحلیل مؤلفه‌های اصلی و پس از انتخاب سه عامل اصلی با مقادیر ویژه بیش از یک استخراج شده است که نشان می‌دهد این سه الگو حدود ۷۹ درصد تبیین‌کننده تغییرات ذهنی نخبگان سیاسی درباره تأثیر فدرالیسم بر توسعه و امنیت ایران هستند. این عدد در متن و جداول ارائه شده کاملاً مشخص است و حاصل تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده است. تحقیق حاضر ضمن پر کردن خلأهای موجود در ادبیات فدرالیسم، چشم‌اندازهای نوینی برای مطالعات آینده در حوزه سیاست‌های چندسطحی و حکمرانی محلی ارائه می‌دهد و می‌تواند راهنمای سیاست‌گذاران در طراحی نظام‌های حکمرانی متوازن و کارآمد باشد.

1 - Hueglin

2 - Inman

3 - Grigoriev

4 - Dekalchuk

5 - Gubaydullina

6 - Americans' Attitudes Toward Federalism

7 - Hueglin

8 - Brilmayer

9 - Bramley

10 - Grigoriev

چارچوب نظری تحقیق

الف، فدرالیسم: از تعاریف تا اصول بنیادین

فدرالیسم به عنوان یک نظام سیاسی مرکب، بر تقسیم قدرت میان دو یا چند سطح حکومتی مستقل و همزمان استوار است که هر یک از این سطوح از لحاظ حقوقی و سیاسی خودمختار بوده و نمی‌توانند به صورت یک‌جانبه بر دیگری تسلط یابند (گازینا^۱، ۲۰۲۰). این نظام برخلاف کنفدرالیسم که در آن دولت مرکزی تابع واحدهای منطقه‌ای است، بر اصل برابری و شراکت میان سطوح حکومتی تأکید دارد و به عنوان راهکاری برای مدیریت تنوعات قومی، فرهنگی و جغرافیایی مطرح می‌شود (الازار^۲، ۱۹۸۷؛ واتس^۳، ۲۰۰۸). مطالعات معاصر بر این نکته تأکید دارند که فدرالیسم نه صرفاً یک ساختار حقوقی، بلکه یک نظام سیاسی-اجتماعی است که بر اصولی چون تفکیک و تعادل قدرت، خودمختاری نهادهای محلی و هماهنگی میان سطوح مختلف حکومت مبتنی است (پلاتونوف^۴، ۲۰۲۱). این اصول، زمینه‌ساز ایجاد تعادل میان تمرکز و تمرکززدایی قدرت می‌شوند که برای حفظ انسجام ملی و جلوگیری از تمرکز بیش از حد قدرت در یک مرکز حیاتی است (رودن^۵، ۲۰۰۶).

ب، فدرالیسم و مدیریت تنوع قومی-فرهنگی: اهمیت در جوامع چندملیتی

یکی از مبانی کلیدی فدرالیسم، توانایی آن در مدیریت تنوعات قومی، زبانی و مذهبی است. در جوامع چندملیتی، فدرالیسم با تفویض اختیارات به واحدهای منطقه‌ای، امکان حفظ هویت‌های محلی و مشارکت سیاسی گسترده‌تر را فراهم می‌آورد و بدین ترتیب به کاهش تنش‌های داخلی و افزایش ثبات سیاسی کمک می‌کند (استپان^۶، ۱۹۹۹؛ بورگس^۷، ۲۰۰۶). در مطالعات مربوط به خاورمیانه و ایران، این رویکرد اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا تنوع قومی-مذهبی و پراکندگی جغرافیایی از عوامل اصلی پیچیدگی‌های سیاسی و امنیتی این منطقه به شمار می‌روند (منسفیلد^۸ و اسنایدر^۹، ۲۰۰۷). فدرالیسم می‌تواند به عنوان ابزاری برای تمرکززدایی و افزایش خودمختاری مناطق، زمینه‌ساز توسعه متوازن و کاهش اختلافات قومی باشد (عظیمی و دبیری، ۲۰۱۱).

ج، فدرالیسم و امنیت ملی: پیوند میان تقسیم قدرت و توان ژئوپلیتیکی

یکی از ابعاد کمتر مورد توجه در نظریه فدرالیسم، نقش آن در ارتقای امنیت ملی و توان ژئوپلیتیکی کشورها است. تقسیم قدرت و تمرکززدایی می‌تواند موجب افزایش انعطاف‌پذیری نظام سیاسی در مواجهه با تهدیدات داخلی و خارجی شود و با تقویت نهادهای محلی، امکان واکنش سریع‌تر و کارآمدتر به بحران‌ها را فراهم آورد (ویلیس^{۱۰}، ۲۰۲۰). مطالعات جدید نشان می‌دهند که فدرالیسم می‌تواند به عنوان ابزاری برای تقویت انسجام ملی و افزایش مشروعیت حکومت مرکزی در چارچوبی چندقطبی و چند مرکزی عمل

1 - Guzina

2 - Elazar

3 - Watts

4 - Platonov

5 - Rodden

6 - Stepan

7 - Burgess

8 - Mansfield

9 - Snyder

10 - Willis

کند (هوهگه^۱ و مارک^۲، ۲۰۱۶). این امر به‌ویژه در کشورهایی با موقعیت ژئوپلیتیکی حساس مانند ایران اهمیت دارد، جایی که تعادل میان تمرکز و تمرکززدایی می‌تواند نقش کلیدی در حفظ ثبات داخلی و تقویت جایگاه منطقه‌ای ایفا کند (کاتزمن^۳، ۲۰۲۳).

د، چالش‌ها و محدودیت‌های فدرالیسم: بسترهای نهادی و فرهنگی

با وجود مزایای فدرالیسم، پژوهش‌ها بر چالش‌های نهادی و فرهنگی اجرای آن تأکید دارند. فقدان زیرساخت‌های نهادی لازم، ضعف احزاب محلی و نبود رسانه‌های مستقل می‌تواند مانع از تحقق کامل اصول فدرالیسم شود (کشاورزبان، ۲۰۱۴). همچنین، تعارض میان منافع مرکزی و منطقه‌ای و نبود سازوکارهای کارآمد برای حل اختلافات، از دیگر موانع مهم است (پلاتونوف^۴، ۲۰۲۱). از منظر فرهنگی و تاریخی، میزان پذیرش فدرالیسم وابسته به ویژگی‌های سیاسی-حقوقی و فرهنگی هر جامعه است. به عبارت دیگر، فدرالیسم باید با شرایط بومی و ساختارهای اجتماعی هر کشور سازگار شود تا بتواند به‌طور مؤثر عمل کند (گازینا^۵، ۲۰۲۰).

پیشینه مطالعات مرتبط با فدرالیسم در ایران

تسلیمی، مهدی و مشعلی، زهرا (۱۴۰۰). «طراحی الگوی استقرار نظام فدرال اداری در ایران» این مقاله با روش کیفی و تحلیل اسنادی به طراحی الگویی بومی برای نظام فدرال اداری پرداخته است که با مقتضیات سیاسی و فرهنگی ایران همخوانی دارد. نتایج اهمیت همسازي ساختار ملی و منطقه‌ای را تأکید می‌کند.

عزیزی، سعید (۱۴۰۱). «بررسی تغییر ساختار سیاسی ایران از سنترالیسم به فدرالیسم» هدف مطالعه تحلیل ضرورت گذار از نظام متمرکز به فدرالیسم برای عدالت فضایی و توسعه متوازن است. روش توصیفی-تحلیلی با توجه به اسناد و نظریه‌های سیاسی است. یافته‌ها حمایت از گسترش نظام فدرالی بر اساس شرایط معاصر ایران را نشان می‌دهد.

علی‌اصغر زاده و دیگران (۱۴۰۲). «تحلیل ظرفیت‌های حقوقی نظام فدرالیسم در تحقق عدالت اجتماعی در ایران» مطالعه‌ای تحلیلی-حقوقی که موانع و ظرفیت‌های قانونی فدرالیسم را بررسی کرده و به‌ضرورت اصلاحاتی در قوانین برای تحقق فدرالیسم اشاره می‌کند.

لشگری تفرشی، احسان. (۱۴۰۳). در مقاله‌ای با عنوان «پیکربندی نهادی بر ساخت فدرالیسم منطقه‌ای ذیل گفتمان مدیریت سیاسی ملوک الطوایفی در ایران عصر قاجار» این مطالعه با رویکرد تفسیری با اتکا به مفهوم حکومت‌مندی فوکو، چگونگی توزیع قدرت سیاسی در عصر قاجار را که در قالب گفتمان ملوک الطوایفی به صورت غیرخطی و متکثر انجام شده، تحلیل کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد علی‌رغم حکمرانی فردی قاجار، توزیع قدرت میان حکومت مرکزی با ایلات، زمین‌داران، سرمایه‌داران و روحانیت منجر به ظهور شکواری‌های از فدرالیسم منطقه‌ای در جغرافیای ایران شده است.

چاپی نوش‌آبادی، عمار؛ موسائی، میثم؛ شیانی، ملیحه (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی فقدان فدرالیسم اقتصادی در برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی ایران» که از طریق روش تحلیل محتوا و با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای Maxqda و SPSS انجام شده است، جامعه ایران را از منظر تمرکز و عدم تمرکز اقتصادی به‌طور جامع مورد مطالعه قرار داده‌اند. آنها با بررسی برنامه‌های توسعه ایران، به تحلیل وضعیت موجود و پتانسیل‌های بالقوه اقتصاد و توسعه پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که فقدان فدرالیسم اقتصادی چالش‌های متعددی از جمله تمرکز سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی در نواحی محدود ایجاد کرده است.

1 - Hooghe

2 - Marks

3 - Katzman

4 - Platonov

5 - Guzina

تفاوت اصلی کار حاضر با پژوهش‌های پیشین در تمرکز خاص آن بر الگوهای ذهنی نخبگان سیاسی نسبت به تأثیر مدیریت سیاسی-سرزمینی فدرالیسم بر توان ژئوپلیتیکی ایران است؛ درحالی که تحقیقات قبلی بیشتر به جنبه‌های نهادی، حقوقی یا اقتصادی فدرالیسم پرداخته‌اند. این مطالعه با استفاده از روش ترکیبی-Q روش و تحلیل عاملی مؤلفه اصلی (PCA)، ابعاد شناختی و ساختارهای ذهنی فدرال گرایی را شناسایی و تبیین می‌کند که کمتر در ادبیات پیشین مطرح شده است. همچنین، تأکید پژوهش بر رابطه میان فدرالیسم، امنیت داخلی و توسعه پایدار با رویکرد ژئوپلیتیکی، نوآوری مهم دیگری محسوب می‌شود. برخلاف کارهای گذشته که اغلب به صورت توصیفی یا حقوقی بوده‌اند، این تحقیق از داده‌های میدانی و تحلیل عاملی بهره می‌برد تا نقش فدرالیسم را در مدیریت تنوع و ارتقای قدرت ملی از منظر شناختی و سیاسی بررسی نماید. این رویکرد چندبعدی، امکان ارائه راهکارهای سیاستی دقیق‌تر و قابل‌اتکا را برای بهبود حکمرانی فدرالیسم در ایران فراهم کرده است.

آسیب‌شناسی نظام سیاسی متمرکز (بسیط) در ایران

در بررسی مزایا و معایب حکمرانی فعلی در ایران و توجیه‌پذیری شیوه حکمرانی فدرالیسم، ابتدا باید ساختار سیاسی و جغرافیایی کشور را مدنظر قرارداد. ایران به‌عنوان کشوری با گستردگی جغرافیایی وسیع، تنوع قومی-فرهنگی متعدد و جایگاه ژئوپلیتیکی حساس در منطقه، با چالش‌های متعددی در مدیریت سیاسی-سرزمینی مواجه است که حکمرانی فعلی متمرکز (تمرکزگرایانه) در بسیاری موارد پاسخ‌گوی این پیچیدگی‌ها نیست.

جدول ۱- تطبیق مزایا و معایب حکمرانی فعلی (متمرکز) در ایران

مزایای حکمرانی فعلی	معایب حکمرانی فعلی
تمرکز قدرت و تسهیل تصمیم‌گیری ملی: ساختار متمرکز امکان تصویب سریع و هماهنگ سیاست‌های کلان ملی را فراهم می‌آورد و انسجام نسبی در سیاست خارجی و امنیتی را حفظ می‌کند (هیوگلین ^۱ ، ۲۰۲۳، ۳).	عدم پاسخگویی به تنوع قومی-فرهنگی و محلی: تمرکز قدرت غالباً موجب غفلت از خواسته‌ها و نیازهای خاص مناطق و اقلیت‌های قومی شده و منجر به احساس نارضایتی، کاهش مشارکت و افزایش تنش‌های اجتماعی می‌شود (رودن، ۲۰۰۶).
کنترل متمرکز بر منابع و نیروی انسانی: جلوگیری از پراکندگی منابع و کاهش تضاد میان واحدهای تحت کنترل دولت مرکزی، در برخی موارد باعث تسهیل نظارت و برنامه‌ریزی‌های اثبات شده‌است.	بوروکراسی پیچیده و ناکارآمدی: تمرکز اداری و تمرکز تصمیمات به دولت مرکزی باعث ایجاد بوروکراسی شدید، تأخیر در پاسخگویی و کاهش کارایی مدیریت محلی شده‌است (هوگه و مارک، ۲۰۰۱).
ثبات و وحدت سیاسی زیر نظر دولت مرکزی: ساختار متمرکز می‌تواند انسجام و یکپارچگی ملی را حفظ و از تجزیه‌طلبی‌ها جلوگیری نماید (گازینا، ۲۰۲۰).	کاهش فرصت‌های مشارکت مردمی و نمایندگی سیاسی مؤثر: این ساختار موانع مشارکت فعال اقلیت و گروه‌های متنوع را ایجاد می‌کند و باعث عدم انعکاس کامل منافع منطقه‌ای در تصمیمات کلان می‌شود.
	ضعف در مدیریت جغرافیایی، اقتصادی و امنیتی متوازن: در سایه تمرکز، نقصان توجه به شرایط خاص زیست‌محیطی، امنیتی و توسعه‌ای مناطق دورافتاده و مرزی محسوس بوده و ظرفیت واکنش به تهدیدات محلی کاهش می‌یابد (الازار، ۱۹۸۷).

چارچوب نظری کارکردهای فدرالیسم در ارتباط با ایران

تجارب متعدد نشان می‌دهد که فدرالیسم با تأکید بر تمرکززدایی متعادل، تفکیک صلاحیت‌ها و خودمختاری واحدهای زیرملی، ظرفیت پاسخگویی به تنوعات قومی-فرهنگی و جغرافیایی را افزایش می‌دهد و ضمن حفظ انسجام ملی، کارایی نظام حکمرانی را

¹ - Hueglin

بهبود می‌بخشد (گریگوروف^۱، دکالتشوک^۲ و گوبایدولینا^۳، ۲۰۲۱، ۴۶-۴۵). فدرالیسم به‌عنوان ساختاری چند سطحی، شرایطی برای مشارکت بیشتر سیاسی، افزایش پاسخگویی و مدیریت تخصصی چالش‌های محلی فراهم کرده و می‌تواند ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی ایران را از طریق تقویت امنیت داخلی و کاهش تنش‌ها ارتقا دهد. علاوه بر این، سازوکارهای نهادی در فدرالیسم، از طریق ایجاد نهادهای محلی، رسانه‌ها، احزاب سیاسی و چارچوب‌های قانونی منسجم، امکان پویایی و انعطاف‌پذیری حکمرانی را فراهم می‌آورد. انتخاب ایران به‌عنوان موضوع تحقیق به‌دلیل ویژگی‌های خاص جغرافیایی، قومی-فرهنگی و ژئوپلیتیکی آن انجام شده است که مطالعه تأثیر مدیریت سیاسی-سرزمینی فدرالیسم را در این کشور ضروری و ارزشمند می‌سازد. ایران به‌عنوان کشوری وسیع با تنوع قومی، مذهبی و فرهنگی بسیار زیاد و همچنین موقعیت حساس در منطقه خاورمیانه، چالش‌های پیچیده‌ای در زمینه حکمرانی و مدیریت تنوع دارد. ساختار سیاسی-اداری متمرکز فعلی کشور به‌دلیل این تنوع و گستردگی، در بسیاری موارد قادر به پاسخگویی مناسب به نیازها و خواسته‌های مناطق مختلف نیست و این مسئله ضرورت بررسی و پیشنهاد ساختارهای حکمرانی منعطف‌تر مانند فدرالیسم را تشدید می‌کند.

همچنین، موقعیت ژئوپلیتیکی ایران که تأثیرگذار در امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی است، فدرالیسم را به‌عنوان یک راهکار توانمند در افزایش قدرت ملی، تقویت امنیت داخلی و مدیریت بهتر تنوع قومی-فرهنگی مطرح می‌سازد که در تحقیقات مشابه کمتر به این جنبه‌های شناختی و سیاسی پرداخته شده است. از این‌رو، انتخاب ایران به‌عنوان مطالعه موردی، امکان بررسی الگوهای ذهنی نخبگان سیاسی درباره نقش فدرالیسم در ارتقای توان ژئوپلیتیکی کشور را فراهم می‌کند که با روش‌های نوین تحلیلی مانند Q-روش و تحلیل عاملی مؤلفه اصلی (PCA) قابل انجام است و کمکی ارزشمند به سیاست‌گذاری‌های ملی خواهد بود.

در نهایت، اهمیت این تحقیق ناشی است از نیاز به بازخوانی و بازتعریف ساختار حکمرانی در کشوری با شرایط پیچیده مانند ایران که هم در سطح داخلی با مدیریت تنوع و هم در سطح خارجی با چگونگی تعاملات ژئوپلیتیکی روبه‌رو است. به‌عبارت‌دیگر، ایران نمونه‌ای برجسته و کاربردی برای آزمون نظریه‌ها و مدل‌های حکمرانی فدرالیسم در شرایط خاص سیاسی، فرهنگی و امنیتی به شمار می‌آید؛ بنابراین، چرایی انتخاب ایران در این تحقیق کاملاً علمی، کاربردی و منطبق بر ویژگی‌های منحصربه‌فرد و چالش‌های این کشور است.

در خصوص مرحله اجرا و عملیات شیوه حکمرانی فدرالیسم در ایران، بر اساس محتوای پژوهش حاضر و زمینه مطالعات پیشین، نکات کلیدی زیر قابل بیان است:

۱. مرحله عملیاتی شدن فدرالیسم در ایران هنوز به‌صورت رسمی و گسترده اجرا نشده است و بیشتر بحث‌ها و مطالعات در حوزه نظری و امکان‌سنجی سیاسی، اجتماعی و نهادی متمرکز است. به عبارتی، کشور در «مرحله آمادگی و زمینه‌سازی» برای حرکت به سمت حکمرانی فدرالیسم به سر می‌برد، اما هنوز اجرای عملی و نهادینه‌سازی کامل آن رخ نداده است.
۲. زمان‌بندی اجرای فدرالیسم در ایران به عوامل متعددی مثل شرایط سیاسی داخلی، تحولات منطقه‌ای و پذیرش نخبگان و جامعه بستگی دارد. در شرایط فعلی، حرکت به سمت فدرالیسم نیازمند گذر از مراحل طراحی چارچوب قانونی، توافق سیاسی، تقویت نهادهای محلی و افزایش ظرفیت‌های خودمختاری است.
۳. نکته مهم این است که اقدام به اجرای گام‌به‌گام و تدریجی فدرالیسم ضروری است؛ به این معنا که ابتدا باید نهادهای محلی و زیرساخت‌های مرتبط تقویت شده، چارچوب حقوقی و قانونی متناسب تصویب شود و پس از آن خودمختاری مشخص مناطق به تدریج توسعه یابد تا از مخاطرات سیاسی و امنیتی احتمالی پیشگیری شود.

1 - Grigoriev

2 - Dekalchuk

3 - Gubaydullina

۴. پژوهش حاضر پیشنهاد می‌دهد که پیش‌نیاز اجرایی فدرالیسم، شناخت و تحلیل دقیق الگوهای ذهنی و نگرش نخبگان سیاسی نسبت به آن است تا راهکارهای عملیاتی متناسب با شرایط ایران طراحی شود و مقاومت‌ها و چالش‌های احتمالی به حداقل برسد.

۵. با توجه به ویژگی‌های خاص ایران شامل تنوع قومی-فرهنگی، حساسیت‌های امنیتی و شرایط ژئوپلیتیکی، زمان‌بندی اجرای فدرالیسم باید با احتیاط و در قالب سیاست‌گذاری‌های دقیق و مبتنی بر شواهد میدانی صورت گیرد. این امر نیازمند همکاری میان نهادهای سیاسی، دستگاه قضایی، حکام محلی و جامعه مدنی است.

در تحلیل نظام‌های حکمرانی سیاسی، نظریه‌های مختلفی برای سازمان‌دهی روابط قدرت و مدیریت سرزمین‌ها مطرح است که هر کدام در شرایط خاصی قابل تحقق و مؤثرند. از جمله این نظریه‌ها می‌توان به فدرالیسم، سیستم متمرکز یا یکپارچه (سنترالیسم)، ناحیه‌ای و حکومت محلی اشاره کرد که هر یک دارای ویژگی‌ها، مزایا و معایب خاص خود هستند.

نظام حکمرانی متمرکز که تمام قدرت‌های تصمیم‌گیری سیاسی و اداری در دولت مرکزی متمرکز می‌شود، به دلیل سادگی ساختار و تمرکز قدرت می‌تواند به تصمیم‌گیری سریع و انسجام ملی منجر شود. این مدل برای کشورهایی با جمعیت نسبتاً همگون یا جغرافیای محدود مناسب‌تر است؛ اما در کشوری چون ایران، با گستردگی جغرافیایی وسیع و تنوع قومی، مذهبی و فرهنگی بالای جمعیت، نظام متمرکز باعث کاهش پاسخگویی به خواسته‌های متنوع محلی و قومی شده و در عمل کارایی کمتری دارد. از سوی دیگر، نظام‌های ناحیه‌ای و حکومت محلی با تمرکززدایی بیشتر، زمینه مشارکت و فعالیت سیاسی-اجتماعی را در سطوح پایین‌تر فراهم می‌کنند، ولی به دلیل سازوکارهای قانونی محدود یا نبود ساختارهای تعریف‌شده، تعادل ناکافی میان نهادهای محلی و دولت مرکزی ایجاد می‌شود (رودن، ۲۰۰۶، ۴۰-۳۸؛ هوگه و مارک، ۲۰۰۱، ۱۰۰-۹۵).

فدرالیسم به عنوان یک نظام چندسطحی حکمرانی که بین دولت مرکزی و واحدهای زیرملی تقسیم قدرت و صلاحیت‌ها را به صورت تعادلی برقرار می‌کند، می‌تواند راه‌حلی برای مدیریت این تعارضات باشد. این نظام با تأکید بر خودمختاری نهادهای محلی و تعیین حدود صلاحیت‌ها، فرصت مشارکت سیاسی و اقتصادی مناطق متنوع را افزایش می‌دهد و در عین حال حفظ انسجام و یکپارچگی ملی را تضمین می‌کند (پلاتونوف، ۲۰۲۱، ۱۱۶-۱۱۴؛ رودن، ۲۰۰۶، ۴۴-۴۲).

ایران به لحاظ موقعیت جغرافیایی در منطقه‌ای استراتژیک واقع شده که از نظر امنیتی با چالش‌های متعددی مانند تنش‌های قومی، اختلافات مرزی و فشارهای ژئوپلیتیکی مواجه است. نظام سیاسی فعلی ایران، با ساختار متمرکز، توان پاسخگویی به این مشکلات پیچیده را محدود ساخته است. مطالعات نشان می‌دهد که تمرکز قدرت در تهران باعث شده خواسته‌ها و نیازهای خاص مناطق مختلف کشور—خصوصاً مناطق دارای تنوع قومی و جغرافیایی خاص—بسیار کمتر مورد توجه قرار گیرد که این امر به افزایش نارضایتی‌ها، تنش‌های محلی و حتی تهدیداتی برای وحدت ملی تبدیل شده است (رودن، ۲۰۰۶، ۱۱۳؛ هوگه و مارک، ۲۰۰۱، ۱۰۲-۹۹).

همچنین ضعف در مدیریت توسعه متوازن، ناکارآمدی بوروکراسی متمرکز، کاهش فرصت‌های مشارکت مردمی و نمایندگی مناطق از دیگر آسیب‌های نظام متمرکز ایران است. این مشکلات در شرایط پیچیده کنونی منطقه‌ای ایران که نیاز به سیاست‌های انعطاف‌پذیر و تخصصی در مدیریت تنوع قومی-فرهنگی و امنیتی دارد، بیش‌ازپیش اهمیت می‌یابد (الازار، ۱۹۸۷، ۱۲۳-۱۲۰). به این ترتیب، حرکت به سوی حکمرانی فدرالیسم در ایران می‌تواند به دلیل امکان تفکیک صلاحیت‌ها، افزایش خودمختاری نهادهای محلی و تمرکززدایی متعادل، ظرفیت پاسخگویی به تنوع‌ها و تقویت انسجام ملی را بهبود ببخشد (گریگوروف و همکاران، ۲۰۲۱، ۵۰-۴۸). این ساختار چندسطحی به‌ویژه در ایران با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی حساس آن، می‌تواند ضمن مدیریت بهتر تنش‌های داخلی، قدرت ملی و امنیت منطقه‌ای را افزایش دهد.

نظریه‌های پیچیده حکمرانی فدرالیسم همچنین تأکید دارند که فدرالیسم می‌تواند به‌عنوان مکانیسمی برای مشارکت بیشتر اقلیت‌ها در تصمیم‌گیری‌ها، کاهش هزینه‌های سیاسی و افزایش مشروعیت نظام مرکزی عمل نماید (براملی و همکاران، ۲۰۲۱، ۱۳۰). تجربه کشورهای متنوع و گسترده نشان داده است که فدرالیسم می‌تواند تعادل مناسبی بین وحدت سیاسی و تنوع فرهنگی برقرار کند و از تضعیف ثبات و امنیت جلوگیری کند. در نتیجه، با در نظر گرفتن ضعف‌های نظام متمرکز سیاسی ایران در مواجهه با گستردگی جغرافیایی و تنوع قومی-فرهنگی و همچنین چالش‌های امنیتی منطقه‌ای، حرکت تدریجی و مدیریت‌شده به‌سوی نظام حکمرانی فدرالیسم، ضمن افزایش خودمختاری مناطق و پاسخگویی بهتر سیاسی و اقتصادی، می‌تواند نقش مهمی در تقویت انسجام ملی و توان ژئوپلیتیکی ایران ایفا کند.

جدول ۲- چارچوب مفهومی تحقیق

اهداف کلیدی مرتبط	روابط و تأثیرات کلیدی	زیر مولفه‌ها و مفاهیم کلیدی	لایه
-تقویت کارایی نظام حکمرانی -افزایش مشارکت سیاسی مؤثر -ارتقای شفافیت و پاسخگویی نهادها	تعیین‌کننده کارآمدی عملکرد فدرالیسم و مدیریت تنوع سیاسی و اجتماعی تأثیرگذار بر سیاست‌گذاری، مشارکت و انسجام ملی	-نهادهای محلی -احزاب سیاسی -رسانه‌ها -قانون اساسی -زیرساخت‌ها	سازوکارهای نهادی و چالش‌ها
-تضمین خودمختاری منطقی برای واحدهای منطقه‌ای -حفظ هماهنگی و انسجام ملی -تنظیم مرزهای مسئولیت‌ها	پایه و چارچوب قانونی و نهادی مدیریت تنوع و سیاست‌های فدرالی ایجاد تعادل بین تمرکز و تمرکززدایی قدرت	-تفکیک صلاحیت‌ها -خودمختاری منطقه‌ای -نهادهای دوگانه مرکزی و منطقه‌ای	ساختار و اصول فدرالیسم
-حفظ و ارتقای هویت‌های قومی و فرهنگی -کاهش تنش‌های اجتماعی و قومی -تقویت احساس تعلق و مشارکت	تقویت امنیت داخلی و ثبات سیاسی کاهش تهدیدات داخلی و خارجی افزایش مشارکت اقلیت‌ها و همه اقشار جامعه	-خودمختاری اقلیت‌ها -انسجام ملی -کاهش تنش‌ها و درگیری‌ها	مدیریت تنوع قومی- فرهنگی و امنیت
-حفظ و تقویت قدرت و اعتبار ملی در سطح بین‌المللی -افزایش ثبات سیاسی و امنیت منطقه‌ای -ارتقای قابلیت‌های دفاعی و دیپلماتیک کشور	نتیجه تعامل سازوکارهای نهادی، مدیریت تنوع قومی و ساختار فدرالیسم تأثیرگذار بر قدرت دیپلماسی و دفاع ملی کشور	-انعطاف‌پذیری سیاست خارجی -قدرت ملی -جایگاه استراتژیک منطقه‌ای	توان ژئوپلیتیکی

مواد و روش‌ها

روش تحقیق حاضر از نوع کاربردی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی است که برای بررسی تأثیر شیوه حکمرانی فدرالیسم بر توان ژئوپلیتیکی ایران، از روش کیو بهره گرفته شده است. این روش به‌دلیل توانایی در شناسایی و تحلیل نظام‌مند ذهنیت‌ها و دیدگاه‌های افراد، به‌ویژه نخبگان و کارشناسان مرتبط با موضوع، انتخاب شده است.

مراحل اجرای روش کیو در این پژوهش به شرح زیر است:

یک. مطالعات کتابخانه‌ای: در گام نخست، ادبیات تحقیق و پیشینه موضوع به‌منظور شناخت عمیق و فراهم‌سازی زمینه برای

مراحل بعدی بررسی شد.

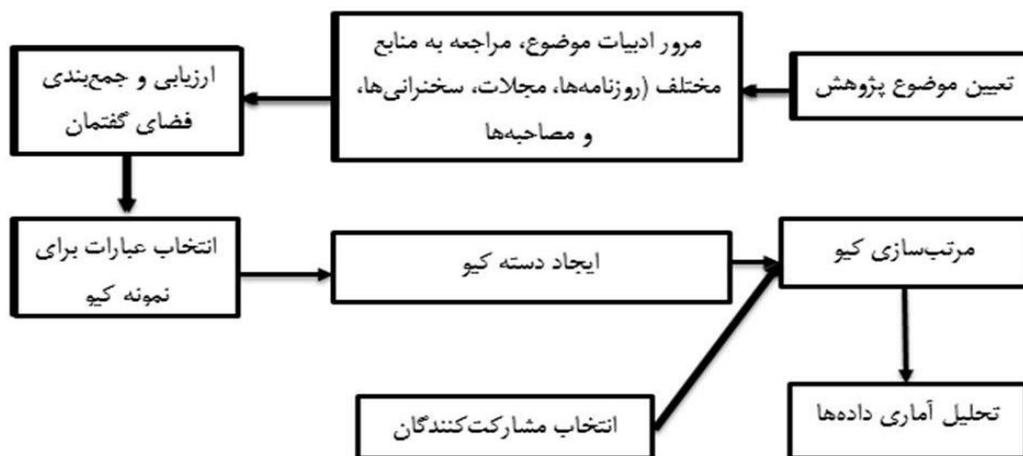
دو. مصاحبه و بررسی اسناد: در گام دوم، با انجام مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته و مطالعه اسناد مرتبط، گزاره‌های اولیه پیرامون تأثیرات فدرالیسم بر توان ژئوپلیتیکی ایران گردآوری شد. در این مرحله، تعداد ۵۹ گزاره استخراج و پس از پالایش به ۳۷ گزاره نهایی کاهش یافت که فضای گفتمانی تحقیق را تشکیل داد.

سه. انتخاب نمونه کیو: در گام سوم، از میان گزاره‌های پالایش‌شده، نمونه‌ای از عبارات (کارت‌های کیو) انتخاب شد تا مشارکت‌کنندگان بتوانند آن‌ها را مرتب‌سازی کنند.

چهار. مرتب‌سازی کیو: در گام چهارم، مشارکت‌کنندگان (نمونه هدفمند شامل ۱۰ نفر از کارشناسان، نخبگان علمی، شخصیت‌های سیاسی و دانشجویان دکتری مرتبط) کارت‌ها را بر اساس میزان موافقت یا مخالفت خود مرتب کردند که این مرحله، گردآوری داده‌های اصلی تحقیق محسوب می‌شود.

پنج. تحلیل داده‌ها: در گام پنجم، داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از تحلیل عاملی کیو در محیط نرم‌افزاری SPSS پردازش و عوامل ذهنی استخراج و تفسیر شدند.

روش کیو به‌عنوان پیوندی میان روش‌های کمی و کیفی، امکان تحلیل عمیق ذهنیت‌ها را فراهم می‌کند و برخلاف روش‌های معمول که متغیرها تحلیل می‌شوند، در این روش افراد و الگوهای فکری آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرند. نمونه‌گیری در این روش هدفمند و بر اساس ارتباط مستقیم افراد با موضوع تحقیق انجام می‌شود و معمولاً حجم نمونه کوچک است ولی از نظر کیفیت داده‌ها بسیار غنی است. این رویکرد تحقیقاتی، به‌ویژه در مطالعات سیاسی و اجتماعی که تحلیل دیدگاه‌های پیچیده و چندوجهی نخبگان اهمیت دارد، کاربرد گسترده‌ای دارد و می‌تواند به کشف الگوهای فکری و نگرش‌های پنهان نسبت به موضوعات کلان مانند فدرالیسم و ژئوپلیتیک کمک کند.

شکل ۱- مراحل روش تحقیق کیو

یافته‌های تحقیق

بررسی مشخصات فردی مشارکت‌کنندگان در این تحقیق نشان می‌دهد (جدول ۳) ۶۰ درصد افراد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و ۴۰ درصد آنان دارای مدرک دکتری بوده‌اند. به لحاظ حوزه تخصصی نیز غالب افراد تحصیل کرده جغرافیای سیاسی و علوم سیاسی بوده‌اند. میانگین سنی نخبگان مشارکت‌کننده ۴۵ سال بوده است. جنسیت ۶۰ درصد افراد مذکر بوده است. در بین افراد به لحاظ مسئولیت اجتماعی و شغلی، اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها، فعالین حزبی و سیاسی دارای بیشترین فراوانی است.

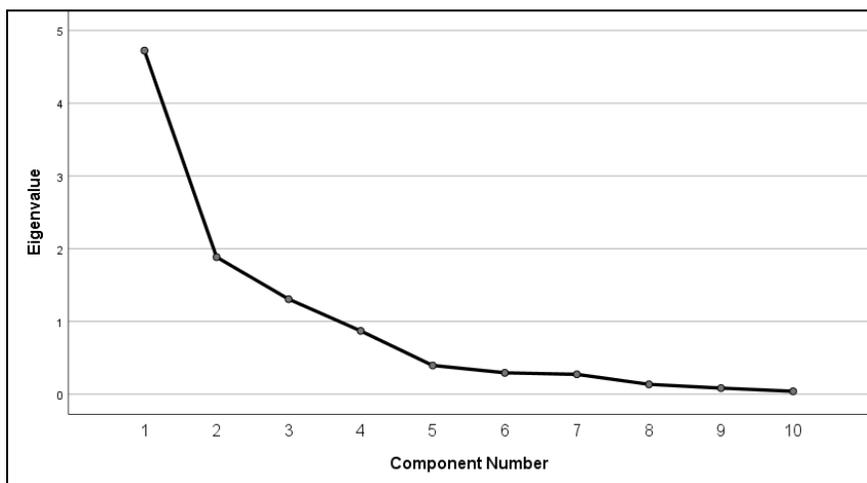
جدول ۳- مشخصات عمومی نخبگان سیاسی جامعه آماری

ردیف	مدرک تحصیلی	حوزه تخصصی	سن	جنسیت	جایگاه و سمت
۱	کارشناسی ارشد	علوم اجتماعی	۷۵	مرد	رئیس حزب ملی / شاخه استان
۲	دکتری	جغرافیای سیاسی	۳۸	مرد	هیئت علمی
۳	دکتری	جغرافیای سیاسی	۵۰	مرد	هیئت علمی
۴	دکتری	جامعه‌شناسی	۴۹	زن	مشاور امور اجتماعی استانداری
۵	کارشناسی ارشد	جغرافیا	۳۰	زن	دانشجوی دکتری
۶	دکتری	جغرافیا سیاسی	۴۸	مرد	هیئت علمی
۷	کارشناسی ارشد	علوم نظامی	۵۵	مرد	نظامی
۸	کارشناسی ارشد	علوم جغرافیا	۳۰	زن	دانشجوی دکتری
۹	کارشناسی ارشد	جغرافیای سیاسی	۴۴	مرد	فعال سیاسی اجتماعی
۱۰	کارشناسی ارشد	علوم سیاسی	۳۱	زن	دانشجوی دکتری

بر اساس معیار کایزر گاتمن، عواملی که مقدار ویژه آن بیشتر از ۱ باشد، به عنوان عامل‌های اصلی انتخاب می‌شود که در این تحقیق برای زمینه اثرگذاری شیوه حکمرانی فدرالیسم در سطح ملی سه الگوی ذهنی (کیو) شناسایی شده است. بر اساس اطلاعات جدول زیر، الگوهای ذهنی شناسایی شده در مجموع ۷۹/۱۳۰ درصد از تغییرات را تبیین می‌کند. به گونه‌ای که الگوی ذهنی اول (کیو الف) ۳۴/۶۱۵ درصد از تغییرات، الگوی ذهنی دوم (کیو ب) ۲۸/۶۰۴ درصد از تغییرات و الگوی ذهنی سوم (کیو ج) ۱۵/۹۱۱ درصد از را تبیین می‌کند.

جدول ۴- ارزش ویژه و درصد واریانس تبیین شده

عامل	مقادیر ویژه اولیه			مجموع مقادیر عامل‌های استخراج شده بعد از چرخش		
	مجموع	درصد واریانس	درصد تجمعی	مجموع	درصد واریانس	درصد تجمعی
۱	۴/۷۲۳	۴۷/۲۲۶	۴۷/۲۲۶	۳/۴۶۲	۳۴/۶۱۵	۳۴/۶۱۵
۲	۱/۸۸۴	۱۸/۸۴۴	۶۶/۰۷۰	۲/۱۶۰	۲۸/۶۰۴	۶۳/۲۲۰
۳	۱/۳۰۶	۱۳/۰۶۱	۷۹/۱۳۰	۱/۵۹۱	۱۵/۹۱۱	۷۹/۱۳۰

شکل ۲- نمودار سنگریزه

پس از چرخش عامل‌ها بر اساس مدل تحلیل مؤلفه‌های اصلی، به‌منظور مشخص نمودن معناداری بار عاملی هر یک از الگوهای ذهنی می‌بایست از قدر مطلق استفاده $\left| \frac{1.96}{\sqrt{n}} \right|$ نمود. درواقع \sqrt{n} اشاره به گزاره‌های شناسایی شده کیو دارد (بینشیان و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۳). در این تحقیق با توجه به تعداد گزاره‌های شناسایی شده مقدار بار عاملی بایستی بیش از 0.322 انتخاب شود. شرکت‌کنندگان شماره‌های ۳، ۴، ۵، ۶ و ۱۰ کیو الف (الگوی ذهنی اول)، شرکت‌کنندگان شماره‌های ۲، ۸، ۹ کیو ب (الگوی ذهنی دوم) و شرکت‌کنندگان شماره‌های ۱ و ۷ کیو ج (الگوی ذهنی سوم) را تشکیل داده‌اند.

جدول ۵- ماتریس چرخش یافته عامل‌ها

شرکت‌کنندگان	الگوی ذهنی		
	الف	ب	ج
۱	-۰/۳۳۲	-۰/۰۱۴	۰/۸۶۵
۲	-۰/۳۰۷	-۰/۸۹۷	-۰/۱۵۷
۳	۰/۸۷۸	-۰/۰۸۸	۰/۰۷۶
۴	۰/۸۴۷	-۰/۱۸۴	۰/۰۵۵
۵	۰/۷۸۰	-۰/۴۳۴	-۰/۲۱۷
۶	۰/۷۵۴	-۰/۰۳۸	-۰/۱۸۲
۷	-۰/۱۳۴	-۰/۲۸۰	۰/۸۱۶
۸	۰/۲۳۴	۰/۸۵۴	-۰/۱۴۳
۹	۰/۰۰۳	-۰/۹۱۸	-۰/۰۳۰
۱۰	۰/۷۲۰	-۰/۴۱۵	-۰/۲۰۴

روش استخراج: تحلیل مولفه‌های اصلی.

روش چرخش: واریمکس

تعداد چرخش: پنج

در مرحله بعد، امتیازهای عاملی برای هر یک از گزاره‌ها کیویی در پژوهش مشخص شد. امتیاز عاملی، امتیازی است که از دیدگاه هر عامل شناسایی شده (ذهنیت‌های مشترک شناسایی شده) به هر یک از عبارتهای کیو تعلق می‌گیرد. به‌عبارت‌دیگر، امتیاز عاملی میزان اهمیت هر یک از عبارتهای را در هر عامل (الگوی ذهنی) مشخص می‌کند. سپس بر اساس بیشترین امتیاز تا کمترین امتیاز، گزاره‌ها (گویه‌ها) رتبه‌بندی می‌شود که در جدول زیر، عدد ۱ به معنای بالاترین امتیاز عاملی و عدد ۲۷ معرف کمترین امتیاز عاملی است. بدین‌سان، اطلاعات نشان‌دهنده که سه گزاره پررنگ در الگوی ذهنی الف، به‌ترتیب شامل "مدیران حکومت ایالتی از همان ایالت بوده و در نزدیکی مردم زندگی کرده و با مشکلات جامعه و مردم آشنایی بیشتری دارند"، "در ابعاد منطقه‌ای نیز با رفع هرگونه تنش زیان‌بار منطقه‌ای باهدف پیش بردن استراتژی همزیستی مسالمت‌آمیز و صلح‌جویانه با کشورهای هم‌جوار و فرا منطقه‌ای البته با اجتناب از دنبال کردن برنامه تحریک‌آمیز و توسعه‌طلبانه عمق استراتژیک" و "ایالت‌ها و واحدها کوچک‌تر کشوری در حد دهکده تا اندازه‌های در امور داخلی خود آزاد هستند و می‌توانند امور مربوط به خود را متناسب با ویژگی‌ها و رسوم محلی و تمایلات خود انجام دهند" است. سه گزاره پررنگ در الگوی ذهنی ب، به‌ترتیب شامل "عدم به وجود آمدن بوروکراسی شدید"، "با توجه به ضعف نظامی کشور مورد طمع و تهاجم واقع می‌شود" و "دولت مرکزی تنها در زمینه‌هایی که علایق مشترک داخلی را تشکیل می‌دهند مانند دفاع_سیاست خارجی و ارتباطات دخالت می‌کنند" است. همچنین گزاره برجسته در الگوی ذهنی ج، به‌ترتیب شامل "ایالت‌ها حق دارند با حفظ هویت و آداب‌ورسوم خود به وضع قوانین و اتخاذ سیاست‌ها بپردازند"، "دولت مرکزی تنها در زمینه‌هایی که علایق مشترک داخلی را تشکیل می‌دهند مانند دفاع_سیاست خارجی و ارتباطات دخالت می‌کنند" و "دولت مرکزی تنها در زمینه‌هایی که علایق مشترک داخلی را تشکیل می‌دهند مانند دفاع_سیاست خارجی و ارتباطات دخالت می‌کنند" است.

جدول ۶- رتبه گزاره‌ها در هر ذهنیت (الگوی ذهنی) بر اساس امتیازهای عاملی

الگوی ذهنی			گزاره‌ها
الف	ب	ج	
۶	۳۴	۱۶	عدالت جغرافیایی و توزیع عادلانه منابع برقرار می‌شود.
۳۵	۱	۲۳	فدرالیسم از ایجاد بوروکراسی شدید جلوگیری می‌کند.
۱۸	۱۷	۲۲	چالش‌های محلی و ناحیه‌ای کاهش می‌یابد.
۵	۳۰	۲۶	نارضایتی‌های اجتماعی و اقتصادی کمتر می‌شود.
۱	۳۵	۲۹	تبعیض و حاشیه‌نشینی کاهش می‌یابد.
۲۲	۱۰	۳۰	کارایی مدیریت در مناطق وسیع افزایش می‌یابد.
۱۶	۲۲	۳۳	اختیارات در سطح منطقه‌ای بیشتر می‌شود.
۱۹	۱۶	۲۸	تمامیت و یکپارچگی واحدها حفظ می‌شود.
۱۲	۲۶	۳۵	ایالت‌ها در کنار هم به‌خوبی زندگی می‌کنند.
۱۴	۲۸	۳۲	تفاوت‌های جغرافیایی و فرهنگی محترم شمرده می‌شود.
۳۱	۱۱	۱۹	وظایف اجتماعی و فرهنگی به ایالت‌ها واگذار می‌شود.
۲۰	۶	۱۱	دولت مرکزی نقش هماهنگ‌کننده ایفا می‌کند.
۱۰	۱۳	۱۰	هر ایالت در امور خود مستقل تصمیم می‌گیرد.
۳۰	۳	۲	دولت مرکزی فقط در دفاع و سیاست خارجی دخالت می‌کند.
۴	۲۳	۱	ایالت‌ها قوانین خود را با حفظ هویت وضع می‌کنند.
۱۵	۴	۴	هر ایالت نماینده‌ای در پایتخت دارد.
۳	۲۴	۶	واحدهای کوچک‌تر در امور داخلی خود آزاد هستند.
۲۸	۱۲	۲۵	فدرالیسم باعث تقویت قدرت ملی می‌شود.
۲۵	۳۲	۲۴	توسعه متوازن در همه مناطق فراهم می‌شود.
۲۹	۱۸	۲۷	تقسیمات کشوری بر اساس شرایط سیاسی و امنیتی دقیق انجام می‌شود.
۲۱	۸	۲۰	تقسیمات سیاسی و اداری علمی و بهینه است.
۲۴	۵	۱۵	پیوندهای قومی و فرهنگی تقویت می‌شود.
۲۷	۷	۲۱	بقای ملی بهتر حفظ می‌شود.
۱۷	۱۵	۱۳	مشارکت مردم در مدیریت سیاسی افزایش می‌یابد.
۸	۲۰	۹	نیازها و فرهنگ محلی در تصمیم‌گیری‌ها لحاظ می‌شود.
۹	۲۹	۸	حقوق اقلیت‌ها حفظ می‌شود.
۲	۱۹	۵	مدیران محلی با مشکلات مردم آشنا هستند.
۲۶	۳۱	۳	تجربیات ایالت‌ها به قانون تبدیل می‌شود.
۳۲	۳۷	۱۲	قدرت ملی و نظامی تضعیف نمی‌شود.
۳۶	۳۶	۷	فدرالیسم به تجزیه‌طلبی منجر نمی‌شود.
۳۷	۲	۱۸	کشور به دلیل ضعف نظامی آسیب‌پذیر نمی‌شود.
۳۳	۹	۱۴	فدرالیسم راهی برای قدرت منطقه‌ای و جهانی است.
۲۳	۱۴	۳۴	اختیارات محلی، دست دولت مرکزی را باز می‌گذارد.
۱۳	۳۳	۳۶	همبستگی و هویت ملی تقویت می‌شود.
۳۴	۲۱	۳۷	تقابل دولت و جامعه کاهش می‌یابد.
۱۱	۲۵	۳۱	دولت محلی پلی میان مردم و دولت مرکزی است.
۷	۲۷	۱۷	عدالت جغرافیایی و توزیع عادلانه منابع برقرار می‌شود.

جدول ۷- گزاره‌های برتر الگوهای ذهنی نخبگان سیاسی درباره تأثیر شیوه حکمروایی فدرالیسم بر توان ژئوپلیتیکی ایران در**مقیاس ملی**

الگوهای ذهنی	گزاره‌های برتر
اول	کاهش تبعیض، فاصله طبقاتی، مهاجرت و حاشیه‌نشینی مدیران حکومت ایالتی از همان ایالت بوده و در نزدیکی مردم زندگی کرده و با مشکلات جامعه و مردم آشنایی بیشتری دارند. ایالت‌ها و واحدها کوچک‌تر کشوری در حد دهکده تا اندازه‌ای در امور داخلی خود آزاد هستند و می‌توانند امور مربوط به خود را متناسب با ویژگی‌ها و رسوم محلی و تمایلات خود انجام دهند. عدم به وجود آمدن بوروکراسی شدید.
دوم	با توجه به ضعف نظامی کشور مورد طمع و تهاجم واقع می‌شود. دولت مرکزی تنها در زمینه‌هایی که علایق مشترک داخلی را تشکیل می‌دهند مانند دفاع_سیاست خارجی و ارتباطات دخالت می‌کنند. ایالت‌ها حق دارند با حفظ هویت و آداب و رسوم خود به وضع قوانین و اتخاذ سیاست‌ها بپردازند.
سوم	دولت مرکزی تنها در زمینه‌هایی که علایق مشترک داخلی را تشکیل می‌دهند مانند دفاع_سیاست خارجی و ارتباطات دخالت می‌کنند. با توجه به تجربیات ایالت‌ها در زمینه‌های مشابه، می‌توان بهترین تجربه‌ها را برگزید و به قانون تبدیل کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی و معیار کایزر گاتمن، سه الگوی ذهنی اصلی نخبگان را در زمینه شیوه حکمرانی فدرالیسم در سطح ملی شناسایی و تحلیل کرد. این الگوها که بیش از ۷۹ درصد تغییرات نگرش‌ها را تبیین می‌کنند، نمایانگر ساختارهای ذهنی پیچیده و چندبعدی در میان نخبگان سیاسی و علمی کشور هستند که بازتاب‌دهنده چالش‌ها و فرصت‌های خاص جغرافیای سیاسی، فرهنگی و نهادی ایران است. برآیند مطالعه صورت گرفته حاکی از سه دیدگاه درباره تأثیر شیوه حکمروایی فدرالیسم بر توان ژئوپلیتیکی و کمک به امر توسعه پایدار در ایران (در مقیاس ملی) بود:

الگوی ذهنی اول (کیو الف) بر نقش کلیدی مدیران محلی تأکید دارد که از همان ایالت باشند و با مشکلات و ویژگی‌های محلی آشنا باشند. این نگرش بیانگر ضرورت «بومی‌سازی حکمرانی» است که در ادبیات جغرافیای سیاسی به‌عنوان عاملی مهم در افزایش مشروعیت و کارآمدی نظام‌های حکمرانی شناخته می‌شود (اگنیو^۱، ۲۰۱۸). این الگو همچنین بر اهمیت سیاست خارجی و منطقه‌ای صلح‌آمیز و اجتناب از سیاست‌های تحریک‌آمیز تأکید دارد که نشان‌دهنده نگرش واقع‌بینانه نخبگان نسبت به موقعیت ژئوپلیتیکی ایران و ضرورت مدیریت تعارضات منطقه‌ای است؛

الگوی ذهنی دوم (کیو ب) نگرانی‌های ساختاری و نهادی را برجسته می‌کند، به‌ویژه در زمینه جلوگیری از بوروکراسی شدید و محدود کردن حوزه دخالت دولت مرکزی به موضوعات کلان مانند دفاع و سیاست خارجی. این الگو بازتاب‌دهنده دغدغه‌های نخبگان نسبت به پیچیدگی‌های اداری و تمرکزگرایی است که می‌تواند کارایی نظام حکمرانی را کاهش دهد (فاگوئت^۲، ۲۰۱۴). همچنین، این نگرش نشان‌دهنده حساسیت نسبت به تهدیدات امنیتی و ضرورت حفظ وحدت ملی در برابر فشارهای خارجی است؛

الگوی ذهنی سوم (کیو ج) بر حفظ هویت فرهنگی و آداب و رسوم محلی تأکید دارد و خواهان اعطای حق وضع قوانین و سیاست‌گذاری به ایالت‌ها در چارچوبی است که دولت مرکزی تنها در حوزه‌های مشترک و کلان دخالت کند. این دیدگاه با نظریه‌های فدرالیسم چندوجهی و تأکید بر خودمختاری فرهنگی و سیاسی اقلیت‌ها همخوانی دارد (الازار^۳،

1 - Agnew

2 - Faguet

3 - Elazar

۱۹۸۷). این الگو نشان می‌دهد که نخبگان به دنبال مدلی هستند که هم‌زمان انسجام ملی را حفظ کند و حقوق فرهنگی و سیاسی ایالت‌ها را تضمین نماید؛

در مجموع، این سه الگو نمایانگر یک تعادل ظریف میان خودمختاری محلی و ضرورت انسجام ملی هستند که در ادبیات فدرالیسم به‌عنوان چالش بنیادین شناخته می‌شود (واتس^۱، ۲۰۰۸). یافته‌ها نشان می‌دهد که نخبگان ایرانی به دنبال مدلی از حکمرانی فدرالی هستند که ضمن احترام به تنوع فرهنگی و جغرافیایی، از تمرکزگرایی افراطی جلوگیری کند و زمینه‌ساز توسعه متوازن و مشارکت سیاسی گسترده‌تر باشد. این نتایج همچنین نشان‌دهنده اهمیت رویکردهای میان‌رشته‌ای و شناختی در فهم پیچیدگی‌های حکمرانی فدرالی است. تحلیل ساختارهای ذهنی نخبگان، فراتر از تحلیل‌های نهادی و سیاسی سنتی، امکان درک دقیق‌تری از باورها و نگرش‌های مؤثر بر سیاست‌گذاری‌های کلان فراهم می‌آورد و می‌تواند به طراحی سیاست‌های واقع‌گرایانه و کارآمد کمک کند (براملی^۲ و همکاران، ۲۰۲۱). بر اساس تحلیل دقیق الگوهای ذهنی نخبگان در زمینه شیوه حکمرانی فدرالیسم در ایران و یافته‌های تحقیق که تأکید بر اهمیت آشنایی مدیران محلی با مسائل منطقه‌ای، حفظ هویت فرهنگی ایالت‌ها و محدودیت دخالت دولت مرکزی در حوزه‌های کلان دارد، پیشنهاد‌های زیر به‌صورت کاربردی و تخصصی ارائه می‌شود:

الف، تقویت بومی‌سازی مدیریت و انتصاب مدیران محلی

نظام انتصابات در سطوح ایالتی و محلی باید به‌گونه‌ای طراحی شود که مدیران از همان منطقه باشند و شناخت عمیقی از ویژگی‌ها، مشکلات و فرهنگ محلی داشته باشند. این اقدام می‌تواند از طریق تدوین معیارهای دقیق بومی‌گزینی و ایجاد سازوکارهای ارزیابی تخصصی و فرهنگی انجام شود. در این خصوص یافته‌ها نشان می‌دهد که نخبگان باور دارند مدیران بومی می‌توانند تصمیمات واقع‌بینانه‌تر و متناسب با شرایط منطقه‌ای اتخاذ کنند و موجب افزایش مشروعیت و کارآمدی حکمرانی شوند.

ب، تدوین و تصویب چارچوب‌های قانونی برای حمایت از هویت فرهنگی و خودمختاری ایالت‌ها

لازم است در قوانین بالادستی، از جمله قانون اساسی یا قوانین مرتبط با تقسیمات سیاسی-اداری، حمایت از زبان‌ها، آداب‌ورسوم و حقوق فرهنگی ایالت‌ها به‌صورت شفاف و الزام‌آور گنجانده شود. همچنین، ایجاد نهادهای نظارتی مستقل یا نیمه‌مستقل برای حفاظت از این حقوق ضروری است. حفظ هویت فرهنگی ایالت‌ها یکی از محورهای اصلی نگرش نخبگان است و می‌تواند به کاهش تنش‌های قومی و فرهنگی و تقویت انسجام ملی کمک کند.

ج، بازتعریف دقیق حوزه‌های اختیارات دولت مرکزی و ایالت‌ها

با توجه به نگرش نخبگان مبنی بر محدود بودن دخالت دولت مرکزی به حوزه‌های کلان مانند دفاع، سیاست خارجی و ارتباطات، لازم است سندی رسمی و شفاف درباره تقسیم اختیارات تدوین و تصویب شود که از تمرکزگرایی جلوگیری کرده و اختیارات گسترده‌ای به ایالت‌ها اعطا نماید. این اقدام موجب افزایش پاسخگویی، کاهش بوروکراسی و ارتقای کارایی در سطوح محلی خواهد شد.

د، طراحی سازوکارهای مشارکت سیاسی و تصمیم‌گیری چندسطحی

ایجاد و تقویت سازوکارهایی که امکان مشارکت فعال نخبگان و مردم در تصمیم‌گیری‌های محلی و ملی را فراهم کند، از جمله شوراهای مشورتی، مجامع منطقه‌ای و سامانه‌های شفاف اطلاع‌رسانی و پاسخگویی. مشارکت سیاسی گسترده‌تر باعث افزایش مشروعیت نظام حکمرانی و کاهش احساس بی‌عدالتی و محرومیت در مناطق مختلف می‌شود.

¹ - Watts

² - Bramley

ه، توسعه آموزش‌های تخصصی و پژوهش‌های کاربردی در حوزه حکمرانی فدرالیسم

تدوین برنامه‌های آموزشی تخصصی برای مدیران و نخبگان در زمینه حکمرانی چندسطحی، فدرالیسم و مدیریت تنوع فرهنگی و جغرافیایی. همچنین، حمایت از پژوهش‌های کاربردی که به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های فدرالیسم در ایران می‌پردازند. افزایش دانش و توانمندی مدیران و نخبگان، تضمین‌کننده اجرای موفق سیاست‌های فدرالی و کاهش خطاهای مدیریتی است.

و، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین برای تسهیل هماهنگی و شفافیت

استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی برای ایجاد سامانه‌های هماهنگی میان دولت مرکزی و ایالت‌ها، بهبود تبادل اطلاعات، کاهش بوروکراسی و افزایش شفافیت در فرآیندهای تصمیم‌گیری. فناوری‌های نوین می‌توانند به تسهیل تعاملات چندسطحی کمک کرده و کارایی نظام حکمرانی را بهبود بخشند.

پیشنهاد‌های فوق، مستقیماً برگرفته از الگوهای ذهنی نخبگان و یافته‌های پژوهش بوده و باهدف بهبود ساختار حکمرانی فدرالیسم در ایران طراحی شده‌اند. اجرای این پیشنهادها می‌تواند زمینه‌ساز حکمرانی متوازن، کارآمد و پاسخ‌گو باشد و به توسعه پایدار، عدالت اجتماعی و ثبات سیاسی در کشور کمک کند. همچنین، این راهکارها می‌توانند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های دقیق‌تر و مطالعات آینده در حوزه حکمرانی چندسطحی فراهم آورد.

منابع

- تسلیمی، مهدی، و مشعلی، زهرا. (۱۴۰۰). طراحی الگوی استقرار نظام فدرال اداری در ایران. مدیریت دولتی، ۱۴(۲)، ۱۶۰-۱۵۷.
https://mri.modares.ac.ir/article_251_019986981baaf96590b3b39ac3aba1ad.pdf
- چاپی نوش‌آبادی، عمار، موسائی، میثم، شیانی، ملیحه. (۱۴۰۳). تحلیل جامعه‌شناختی فقدان فدرالیسم اقتصادی در برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی ایران. مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۶(۶۲).
<https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/2265474>
- عزیزی، سعید. (۱۴۰۱). بررسی تغییر ساختار سیاسی ایران از سنت‌ریسم به فدرالیسم. جغرافیا و روابط انسانی، ۴(۴)، ۵۵۴-۵۲۲. دریافت شده از
<https://doi.org/10.22034/gahr.2022.321986.1640>
- علی اصغر زاده، بابک و عطریان، فرامرز و مسعود، غلامحسین، (۱۴۰۱). تحلیل ظرفیت‌های حقوقی نظام فدرالیسم در تحقق و توسعه‌ی عدالت اجتماعی با تاکید بر نظام جمهوری اسلامی ایران،
<https://civilica.com/doc/1552044>
- لشگری تفرشی، احسان. (۱۴۰۳). پیکربندی نهادی بر ساخت فدرالیسم منطقه‌ای ذیل گفتمان مدیریت سیاسی ملوک الطوائفی در ایران عصر قاجار. جغرافیا، ۸۰، ۱۲۶-۱۱۱.
<https://www.noormags.ir/view/fa/creator/277810>
- Agnew, J. (2018). Global political geography. Routledge.
- Alisgarzadeh, B., Atriyani, F., & Masoud, G. (2022). Analysis of legal capacities of federalism system in realization and development of social justice with emphasis on the Islamic Republic of Iran. Civilica. <https://civilica.com/doc/1552044>[in Persian]
- Americans' Attitudes Toward Federalism. (2022). Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/politics/2022/06/01/americans-attitudes-toward-federalism/>
- Azimi, M., & Dabiri, M. (2011). Historical and Political Geography of Iran. Tehran University Press.[in Persian]
- Azizi, S. (2022). Analysis of the political structural change from centralism to federalism in Iran. Journal of Geography and Human Relations, 4(4), 522-554. <https://doi.org/10.22034/gahr.2022.321986.1640>[in Persian]
- Bramley, S., et al. (2021). Computational and neurocognitive approaches to the political brain: Key insights and future avenues for political neuroscience. Political Psychology, 42(1), 123-145. <https://doi.org/10.1111/pops.12723>
- Brilmayer, L. (2018). Federalism and conflict management: A comparative perspective. In T. O. Hueglin (Ed.), Federalism and political conflict (pp. 109-130). Oxford University Press. (As cited in Hueglin, 2023)
- Burgess, M. (2006). Comparative Federalism: Theory and Practice. Routledge.

- Chapi Nooshabadi, A., Mousavi, M., & Shiani, M. (2024). Sociological analysis of the absence of economic federalism in post-revolution development programs in Iran. *Journal of Social Development Studies of Iran*, 16(62), Summer 1403. <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/2265474>[in Persian]
- Elazar, D. J. (1987). *Exploring federalism*. University of Alabama Press.
- Faguet, J. P. (2014). Decentralization and governance. *World Development*, 53, 2-13. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.01.002>
- Grigoriev, I. S., Dekalchuk, A. A., & Gubaydullina, S. Sh. (2021). The impact of cognitive factors on political decision-making: An interdisciplinary approach. *Journal of Political Cognition*, 7(2), 45–52.
- Guzina, D. (2020). *Federalism and multi-level governance: Theory and practice*. Springer.
- Hooghe, L., & Marks, G. (2001). *Multi-level governance and European integration*. Rowman & Littlefield.
- Hueglin, T. O. (2023). A tripartite model of federalism. *Publius: The Journal of Federalism*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/01914537211066850>
- Hueglin, T. O. (2023). *Federalism and multi-level governance: Theory and practice*. Springer.
- Inman, R. P. (2008). *Federalism's values and the value of federalism*. National Bureau of Economic Research Working Paper No. 13735. <https://www.nber.org/papers/w13735>
- Katzman, K. (2023). *Iran: U.S. Concerns and Policy Responses*. Congressional Research Service.
- Loshgari Tafreshi, E. (2024). Institutional configuration of regional federalism under the political discourse of tribal kingship in Qajar Iran. *Geography*, 80, 111-126. <https://www.noormags.ir/view/fa/creator/277810/%D8%A7%D8%AD%D8%B3%D8%A7%D9%86%D9%84%D8%B4%DA%AF%D8%B1%DB%8C%D8%AA%D9%81%D8%B1%D8%B4%DB%8C> [in Persian]
- Mansfield, E. D., & Snyder, J. (2007). *Electing to Fight: Why Emerging Democracies Go to War*. MIT Press.
- Penn Law Journal. (2021). Federalism and multi-level governance: Emerging perspectives. *Penn Law Journal*, 45(2), 1–10. https://www.ipso.org/sites/default/files/participation/participation_34-2_web.pdf
- Platonov, A. (2021). Theoretical and methodological foundations for the study of federalism. *Journal of Political Theory*, 43(2), 112-130. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202111801012>
- Rodden, J. (2006). *Hamilton's Paradox: The Promise and Peril of Fiscal Federalism*. Cambridge University Press.
- Rosanah Dialogue on Federalism. (2019). *Federalism for Iran: Arguments for and against*. Rosanah Foundation. <https://www.rosanah.org/publications/federalism-for-iran/>
- Stepan, A. (1999). Federalism and Democracy: Beyond the U.S. Model. *Journal of Democracy*, 10(4), 19–34. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/federalism-and-democracy-beyond-the-u-s-model/>
- Taslimi, M., & Mashaali, Z. (2021). Designing a model for establishing a federal administrative system in Iran. *Journal of Public Administration Research*, 14(2), 157-160. https://mri.modares.ac.ir/article_251_019986981baaf96590b3b39ac3aba1ad.pdf[in Persian]
- Walt, S. M. (2020). *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. Farrar, Straus and Giroux. <https://www.amazon.com/Hell-Good-Intentions-Americas-Foreign/dp/0374280037>
- Watts, R. L. (2008). *Comparing Federal Systems*. McGill-Queen's University Press.
- Watts, S., & Stenner, P. (2012). *Doing Q Methodological Research: Theory, Method and Interpretation*. Sage Publications.